

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Cultuurtransfer en het tijdschriftonderzoek

Brolsma, M.

DOI

[10.4000/contextes.3823](https://doi.org/10.4000/contextes.3823)

Publication date

2008

Document Version

Final published version

Published in

Contextes

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Brolsma, M. (2008). Cultuurtransfer en het tijdschriftonderzoek. *Contextes*, 4. <https://doi.org/10.4000/contextes.3823>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

- Calenda

- In-extenso

- Hypothèses

- La Lettre

- LEO, le blog

Chercher

- CLEO

Index

- Auteurs
- Mots clés

Numéros thématiques

Texte intégral

- numéro 4
L'étude des revues littéraires en Belgique/De studie van literaire tijdschriften in België (oct. 2008)
- numéro 3
La question biographique en littérature (juin 2008)
- numéro 2
L'idéologie en sociologie de la littérature (fév. 2007)
- numéro 1
Discours en contexte (sept. 2006)

Hors dossier

Texte intégral

- Varia
- Notes de lecture
- Prises de position

numéro 4, L'étude des revues littéraires en Belgique/De studie van literaire tijdschriften in België (oct. 2008)

Cultuurtransfer en het tijdschriftenonderzoek

Marjet Brolsma

Résumé | Abstract | Samenvatting | Index | Plan | Texte | Bibliographie | Notes | Citation | Auteur

Résumé

Cet article considère la notion de transfert culturel comme le point de départ d'une approche transnationale pour l'étude des périodiques. La perspective des transferts culturels permet de situer des discussions nationales dans un contexte européen. L'approche peut être utilisée aussi bien pour l'examen des rapports entre différents périodiques que pour l'analyse du processus d'acculturation à l'intérieur de ces périodiques. Tout d'abord, les bases de la théorie du transfert culturel ainsi que ses développements concrets seront discutés. Ensuite, les mérites et les imperfections de l'approche seront indiqués. Enfin, l'article propose une réflexion sur la manière dont le concept de transfert culturel peut s'appliquer concrètement à l'étude des périodiques.

Abstract

Ressources

- Entretiens
- Socius : liste de diffusion en sociologie de la littérature
- Vient de paraître

La revue

- Présentation de la revue
- Comités
- Protocole rédactionnel

Informations

- Politique éditoriale
- Contact
- Crédits

Lettres d'information

- La Lettre de Revues.org

LE BLOG DE
CONTEXTES

revues.org

RSS

In the current article the concept of cultural transfer is explored as a transnational approach for the study of periodicals. Cultural transfer is a useful perspective to situate national debates in a larger, European context. The approach is valuable for researching both the processes of cultural transfer and of acculturation within periodicals. In the first two sections the development and core assumptions of cultural transfer and the concept *histoire croisée* or 'entangled history' will be discussed and criticized. In what follows the relevant insights for the study of periodicals will be designated and subsequently translated into to a workable methodology.

☰ ☰ ☰ Samenvatting

In dit artikel wordt aan de hand van het concept cultuurtransfer geïnventariseerd hoe een transnationale benadering van het tijdschriftenonderzoek er in de praktijk uit kan zien. De cultuurtransfer is een nuttige invalshoek om debatten uit de vaderlandse kaders te halen en in een grotere, Europese context te plaatsen. De benadering is zowel geschikt om het proces van culturele overdracht en het periodiek als instituut te bestuderen, als voor een onderzoek naar de inhoud en de toe-eigening van deze culturele overdracht in tijdschriften. Eerst komen de ontwikkeling en uitgangspunten van de cultuurtransfer en het concept *histoire croisée* aan de orde. Vervolgens worden hier verschillende kanttekeningen bij geplaatst. Tot slot worden de inzichten die bruikbaar zijn voor het tijdschriftenonderzoek vertaald naar een mogelijke concrete aanpak.

☰ ☰ ☰ Index

Mots clés : Methodologie, Presse, Revues, Transfert culturel

☰ ☰ ☰ Plan

Cultuurtransfer en vergelijking: een wisseling van het perspectief

Kritiek, zelfkritiek en *histoire croisée*

Een empirische vertaalslag

☰ ☰ ☰ Texte intégral

- 1 Tijdschriften zijn niet alleen een interessante bron om bijvoorbeeld de poëtica of het literaire leven in kaart te brengen, om beeldvorming en receptie te onderzoeken of historische debatten te reconstrueren. Ze lenen zich ook uitstekend voor een studie naar transnationale contacten en culturele uitwisseling. Het tijdschrift neemt immers een bijzondere plaats in binnen de culturele infrastructuur en is zowel een distributeur van cultuur, als een "plaats van samenkomst"¹ waarin de cultuur

¹ Klok (L.) & Minhardt (W.W.)
"De productie (...)"

gestane krijgen. Het tijdschrift is een forum waarin mensen over discussie en communicatie betrekende en structureel gezien aan de werkelijkheid. Deze discussies beperken zich niet altijd tot de nationale grenzen. In een periodiek is dikwijls sprake van een internationale wisselwerking, bijvoorbeeld wanneer er bijdragen van buitenlandse auteurs worden geplaatst of een buitenlands boek wordt besproken. Hoe een grensoverschrijdende benadering van het tijdschriftenonderzoek er in de praktijk uit kan zien, zal in dit artikel worden geïnventariseerd aan de hand van het concept cultuurtransfer. In een notendop wil de cultuurtransfer net zoals de vergelijkende methode - waartegen de benadering zich afzet - meerdere cultuurgebieden tegelijkertijd analyseren. Dit wordt gedaan door de interculturele contacten en kruisingen centraal te stellen. Onderzoek naar cultuurtransfer is daarom alleen mogelijk wanneer twee culturen elkaar daadwerkelijk raken, zoals soms het geval is in literaire tijdschriften. In dit artikel komen eerst de ontwikkeling en de uitgangspunten van de cultuurtransfer aan bod. Vervolgens worden hier verschillende kanttekeningen bij geplaatst. Tot slot worden de inzichten die bruikbaar zijn voor het tijdschriftenonderzoek er uitgelicht en vertaald naar een mogelijke concrete aanpak.

Cultuurtransfer en vergelijking: een wisseling van het perspectief

- 2 Halverwege de jaren tachtig werd de cultuurtransfer ontwikkeld door Michael Werner en Michel Espagne aan het Parijse onderzoeksinstituut *Ecole Normale Supérieure*. Deze twee Franse germanisten hadden grote bezwaren tegen het gebruik van de vergelijkende methode in de historische en literatuurwetenschappen. In plaats van te vergelijken en de overeenkomsten en verschillen tussen landen en culturen te analyseren, wilden zij de culturele overdracht onderzoeken. Werner en Espagne zetten de uitgangspunten voor hun nieuwe benadering uiteen in twee programmatische artikels in *Francia* (1985) en de *Annales* (1987)². Wat opvalt is dat zij de cultuurtransfer juist daar profileerden, waar de vergelijkende methode gaten liet vallen.

² Zie Espagne (Michel) & Werner (Michael), (...)
- 3 De kanttekeningen die Werner en Espagne plaatsten bij comparatief onderzoek - en die zij en andere wegbereders van de cultuurtransfer in latere artikels verder uitwerkten - komen hoofdzakelijk op de volgende punten neer³. Allereerst veronderstelt de vergelijkende methode volgens Werner en Espagne dat cultuurgebieden samenvallen met de grenzen van de natiestaat, door de natie vaak per definitie als uitgangspunt van een vergelijking te nemen. Het benoemen van verschillen en overeenkomsten tussen twee landen brengt bovendien het gevaar met zich mee dat deze gekleurd worden door de nationale cultuur en achtergrond van de onderzoeker. Zij pleiten voor het doorbreken van nationale kaders en beschouwen cultuurgebieden (*aires culturelles* of *Kulturräumen*) als dynamische eenheden in plaats van als afgesloten entiteiten. De cultuurtransfer onderscheidt tal van verschillende cultuurgebieden, zoals een bepaalde regio, een groep emigranten of een internationaal netwerk. Dat betekent overigens niet dat bij een onderzoek naar cultuurtransfer een natiestaat niet als een cultuurgebied mag worden opgevat. Een tweede nadeel van de vergelijkende methode is dat deze uitgaat van synchroniciteit. Twee landen of twee culturen worden op een vast punt in de tijd met elkaar vergeleken, waarbij historische ontwikkelingen echter worden veronachtzaamd. Door uit te gaan van de cultuurtransfer in plaats van een vergelijking, willen Werner en Espagne ook een diachrone benadering mogelijk maken - eventueel in een combinatie met een synchrone aanpak. Hiermee doen zij bovendien recht aan het feit dat culturele overdracht niet altijd gelijktijdig, maar soms met een vertraging plaatsvindt.

³ Zie Van der Buren (Martine) Nederland onder Franse (...)
- 4 Het meest fundamentele bezwaar dat aanhangers van de cultuurtransfer tegen de vergelijkende benadering hebben is dat zij betwijfelen of een vergelijking überhaupt wel mogelijk is. Ze wijzen hierbij op het ontbreken van een *tertium comparationis*, een gemeenschappelijk kenmerk dat twee objecten vergelijkbaar maakt. Dit is dan ook de belangrijkste

reden voor de voorgestelde wisseling van perspectief. Tegenover een vergelijking van cultuurgebieden X en Y stelt de cultuurtransfer de culturele uitwisseling tussen X en Y, door bijvoorbeeld de aanwezigheid van cultuurgebied X in cultuurgebied Y (bijvoorbeeld Duitse handelsreizigers in Frankrijk) te bestuderen. Onderzoekers van de cultuurtransfer benadrukken de complexiteit van het overdrachtsproces. Ze bestrijden de opvatting dat de culturele transfer altijd lineair van de uitgangscultuur, via een "bemiddelaar", naar de ontvangstcultuur loopt en benadrukken juist de wisselwerking tussen (of binnen) cultuurgebieden. Volgens hen is er is altijd sprake van tweerichtingsverkeer. De transfer bestaat bovendien niet simpelweg uit een uitwisseling van goederen of informatie, maar is ook een transformatieve daad. Cultuurgoed, denkbeelden of ideeën worden immers afhankelijk van de sociaal-culturele context verschillend geïnterpreteerd.

- 5 Op deze toe-eigening of receptie door de ontvangstcultuur ligt bij de meeste studies naar cultuurtransfer de nadruk. Werner, Espagne en andere onderzoekers gebruiken hiervoor het aan de culturele antropologie ontleende concept "acculturatie". Met acculturatie wordt een proces van een creatieve "omduiding" bedoeld, waarbij cultuurvormen van elders een nieuwe plaats, functie en inhoud krijgen binnen het ontvangende cultuurgebied. Een voorbeeld van acculturatie uit de culturele antropologie is dat een aantal inwoners van Oost-Afrika, toen zij voor het eerst door hun Portugese kolonisator met een geweer geconfronteerd werden, dit voorwerp een nieuwe betekenis en functie toekenden door het wapen als een lepel te gebruiken om mee te roeren. Een voorbeeld van acculturatie bij de cultuurtransfer is dat de ideeën van Duitse filosofen zoals Kant, Hegel en Schopenhauer in Frankrijk op een dusdanige manier gerecipieerd en omgeduid werden, dat ze konden worden ingezet bij binnenlandse, Franse debatten. De kenmerken en context van het ontvangende cultuurgebied die de acculturatie bepalen worden door Werner en Espagne aangeduid met het begrip "conjunctuur" of "receptieconjunctuur"⁴. Door het concept van de acculturatie te introduceren voegen ze een belangrijk ingrediënt toe aan het bestaande literaire en historische receptieonderzoek. Receptie - een term die veelvuldig wordt gebruikt in studies naar cultuurtransfer - is hier meer dan alleen de ontvangst van een bepaald "cultuurgoed"; het analyseert ook het proces van toe-eigening en de daarmee gepaard gaande veranderingen en plaatst dit in de context van de ontvangende conjunctuur.

4 Espagne (Michel) & Werner (Michael), (...)

Kritiek, zelfkritiek en histoire croisée

- 6 De cultuurtransfer is bij uitstek interdisciplinair en kan beter als een invalshoek dan als een echte methode worden beschouwd. Het is in de eerste plaats een overkoepelende benadering die bepaalde accenten in het onderzoek legt. De cultuurtransfer gaat dan ook uitstekend samen met allerlei andere (historische) disciplines en methodes, zoals de ideeëngeschiedenis, discours-geschiedenis, mentaliteitsgeschiedenis, migratieonderzoek, persgeschiedenis of de geschiedenis van vertalingen en vertalers⁵. Een andere benadering die in studies naar cultuurtransfer vaak genoemd wordt is de imagologie. Imagologen willen in de literatuur beelden van landen opsporen en analyseren. Zij streven daarbij naar het ontmaskeren van stereotypen en vooroordelen en gebruiken hierbij de begrippen *Fremdbild* en *Selbstbild*⁶. Doordat de cultuurtransfer de nadruk legt op het acculturatieproces en de verandering die het "vreemde" en het "eigene" daarbij ondergaan, gaat het een stap verder dan de imagologie of beeldvorming, net zoals het ook het bestaande receptieonderzoek aanvult.
- 7 Enerzijds is het complementaire en interdisciplinaire karakter van de cultuurtransfer oorzaak van de flexibiliteit en daarmee van de toepasbaarheid en het succes van de benadering. Anderzijds kan het ook worden beschouwd als een belangrijke beperking die leidt tot thematische en methodische verbrokkeling. De cultuurtransfer heeft geleefd in een verzameling bundels met casestudies die sterk verschillen in aanpak en onderwerp. De enige, weinig specifieke, gemene deler is dat het in de meeste gevallen een empirisch en hermeneutisch onderzoek betreft. Voor een synthese lijkt de benadering niet

5 Zie Middell (Matthias), "Kulturtransfer und Historische (...)

6 Zie Dyserinck (Hugo), "Von ethnopsychologie zu (...)

7 Zie Furus (Thomas) & Trakulvas (Sven), (...)

8 Zie Espagne (Michel) & Werner (Michael), art. cit. (...)

geschiedt. Het cultuurtransferonderzoek leent zich vooral voor het bestuderen van een uitsnede van de culturele overdracht⁷. De meeste studies kunnen dan ook tot de microgeschiedenis gerekend worden, doordat ze zich beperken tot bijvoorbeeld de receptie van een schrijver of de culturele overdracht door één persoon of één instituut. De belangrijkste reden hiervoor is dat het verloop van de cultuurtransfer en van de acculturatie vaak moeilijk te reconstrueren is en het beste op een kleine schaal, zoals bij een individu, aanschouwelijk te maken is⁸. Hoewel microstudies vaak een grotere reikwijdte hebben en ze inzicht kunnen verschaffen in algemene, cultuurhistorische patronen, is het lastig om op grond van de culturele uitwisseling tussen bijvoorbeeld twee filosofen uitspraken te doen over de representativiteit van het overgedragen en toegeëigende gedachtegoed. Deze versnippering van het onderzoek wordt nog eens versterkt door het feit dat cultuurtransfer zowel de infrastructuur van de overdracht bestudeert - en de cultuurbemiddelaars, groepen, instituten, economische netwerken die daarbij een rol spelen - als de inhoud van het overgedragen cultuurgoed en de omduiding van en door de receptieconjunctuur⁹. Matthias Middell, die met het onderzoeksproject *Kulturtransfer zwischen Frankreich und Deutschland* aan de universiteit van Leipzig een belangrijke bijdrage leverde aan het verspreiden van de cultuurtransfer in Duitsland, stelt voor om deze verbrokkeling tegen te gaan door in het onderzoek de nadruk op de receptie te leggen¹⁰.

- 8 De cultuurtransfer heeft echter ook op andere punten kritiek gekregen. Allereerst richten de meeste studies zich op Duitsland en Frankrijk in de achttiende en negentiende eeuw. Buiten Frankrijk en Duitsland, bijvoorbeeld in de Angelsaksische academische wereld, heeft de benadering weinig navolging gevonden. Hoewel Werner en Espagne regelmatig benadrukt hebben dat culturele uitwisseling vaak een multilateraal fenomeen is, hebben de meeste studies tot nu toe hoofdzakelijk de bilaterale cultuurtransfer behandeld¹¹. Bovendien is de aandacht vooral uitgegaan naar gelukke transfers, terwijl juist ook de mislukte uitwisseling veel onthult over de receptieconjunctuur.
- 9 Verschillende onderzoekers constateerden de afgelopen jaren dat de cultuurtransfer te ver is doorgeschoten in het afwijzen van de vergelijkende benadering. In 2002 introduceerde cultuurtransfergrondlegger Michael Werner samen met Bénédicte Zimmermann daarom het concept *histoire croisée*¹². Werner en Zimmermann presenteerden deze "gekruipte geschiedenis" als de synthese van cultuurtransfer en vergelijking. Ze wijzen erop dat ook de cultuurtransfer uitgaat van vaststaande referentiekaders en zich hierin dus niet wezenlijk onderscheidt van de vergelijkende methode. Een transfer impliceert immers een vaststaand vertrek- en eindpunt, dat meestal samenvalt met nationale kaders. In de praktijk zijn de uitgangsen ontvangstcultuur volgens Werner en Zimmermann echter vaak diffuus en is ook de transferbeweging zelf lang niet altijd duidelijk te identificeren. Dat neemt niet weg dat er in zo'n geval wel degelijk sprake kan zijn van een culturele uitwisseling en een transnationale context. Werner en Zimmermann pleitten ervoor om het onderzoek te richten op *histoire croisée*, op de vervlechtingen en kruisingen in de geschiedenis en daarbij dus de (nationale) referentiekaders en ook de transfer als primair onderzoeksobject los te laten. Dit heeft als voordeel dat ook de kruisingen waarbij er geen sprake is van een directe, concrete en expliciete transfer bestudeerd kunnen worden. De *histoire croisée* is volgens Werner en Zimmermann dynamisch, wederkerig en transformatief en doet recht aan het feit dat veranderingen ook op een later tijdstip of indirect kunnen plaatsvinden. Een tekortkoming van de *histoire croisée* is dat het concept, evenals de cultuurtransfer, wel theoretisch uitgewerkt en geproblematiseerd is, maar weinig handreikingen biedt voor een praktische aanpak. Het enige wat Werner en Zimmermann hierover meedelen is dat de gekruiste geschiedenis zich het beste laat opsporen en analyseren door een methode van pragmatische inductie, waarbij het onderzoeksobject zelf als uitgangspunt moet worden genomen in plaats van de context of de theorie¹³.

Een empirische vertaalslag

Het probleem van de diffuse transfer, dat Werner en Zimmermann proberen op te lossen door zich te richten op de *histoire croisée* en dat anderen ontwijken door zich te beperken tot een microgeschiedenis, is ook een praktisch dilemma voor het tijdschriftenonderzoek. Soms is het mogelijk om de overdracht en toe-eigening in tijdschriften expliciet aanschouwelijk te maken. Vaker is er sprake van een impliciete cultuurtransfer, die zich moeizaam en slechts in grote lijnen laat reconstrueren. Niettemin biedt het concept wel degelijk enkele interessante perspectieven voor het tijdschriftenonderzoek. Tijdschriftenonderzoekers kunnen zich enerzijds richten op het transferproces zelf. Door het bestuderen van correspondenties kan bijvoorbeeld dieper worden ingegaan op de internationale contacten die redacteurs en medewerkers aanknoopten. Het ligt voor de hand dat zo'n aanpak resulteert in een prosopografische studie, waarin ook de culturele en politieke context waarin het tijdschrift en de auteurs functioneerden uitvoerig aan bod kan komen. Het bestuderen van de overdracht is echter niet geheel onproblematisch, omdat soms slechts fragmenten van de transfer te achterhalen zijn. Een gedetailleerde reconstructie van overdrachtsprocessen in de geschreven pers is daarom in de praktijk alleen succesvol wanneer het onderzoek zich beperkt tot bijvoorbeeld de internationale contacten van een kleine groep redacteurs, de activiteiten van één cultuurbemiddelaar of de uitwisselingen tussen twee tijdschriften.

- 11 Anderzijds is ook de inhoud van de overdracht en de acculturatie of receptie daarvan - zoals die naar voren komt in artikelen - een belangrijk studieobject voor het tijdschriftenonderzoek. Het tijdschrift is in dat geval in de eerste plaats een bron en pas in de tweede plaats een object van onderzoek. Het probleem is echter dat niet alleen de transfer, maar ook het acculturatieproces zich grotendeels aan het zicht onttrekt. In de praktijk wordt ook dit probleem vaak opgelost door te kiezen voor een kleinschalig onderzoek, bijvoorbeeld naar de receptie van één schrijver of filosoof, of soms zelf van een boek, bij een vast gedefinieerd lezerspubliek of in sommige gevallen bij een persoon (bijvoorbeeld de interpretatie van Hegel door de Franse filosoof Victor Cousin of de receptie van Wagner bij de Franse schrijver Joséphin Péladin). Dat de kranten en tijdschriften waarin gereciperd wordt zelf als uitgangspunt worden genomen, komt minder vaak voor. Matthias Middell merkt echter op dat een analyse van de inhoud van media erg geschikt is voor het cultuurtransferonderzoek¹⁴. In zijn studie naar de Franse revoluties van 1789, 1830 en 1848 in de *Leipziger Zeitungen* werkt Middell deze combinatie van cultuurtransfer en inhoudsanalyse verder uit. Hij concentreert zich vooral op de beeldvorming en maakt duidelijk hoe de revolutie van 1789 als een katalysator heeft gewerkt voor de waarneming van Frankrijk in Leipzig en daarmee de berichten over de latere revoluties heeft gekleurd. Daarnaast inventariseert Middell de begrippen en symbolen die werden gebruikt om Frankrijk te karakteriseren en de functie die zij hadden in discussies over de politiek in Saksen en de Duitse landen. Door deze beelden - zoals die uit de berichten naar voren komen - en hun functie voor de receptieconjunctuur centraal te stellen, onderscheidt de cultuurtransfer zich van andere vormen van inhoudsanalyse¹⁵.
- 12 Wanneer de inhoud van een tijdschrift als uitgangspunt wordt genomen, in plaats van een micro-onderwerp zoals de receptie van één auteur of het gedachtegoed van één criticus, laat de cultuurtransfer zich alleen opsporen wanneer er letterlijk in de tekst verwezen wordt naar het andere cultuurgebied. En ook de acculturatie is alleen te reconstrueren wanneer letterlijk duidelijk is gemaakt hoe de vreemde cultuurelementen werden opgevat en vertaald naar de eigen context. Op wat voor manier er naar een ander land of cultuurgebied werd verwezen en in hoeverre er denkbeelden of opvattingen vanuit het ene cultuurgebied of land door het andere werden overgenomen, weten we kortom alleen met zekerheid voor zover dat ook op schrift is gesteld en bewaard is gebleven. Om deze complicatie te ondervangen, zal deze combinatie van cultuurtransfer en inhoudsanalyse zich dan ook alleen moeten richten op de toe-eigening van "vreemde cultuurelementen" die in een tijdschrift wel helder te identificeren is: op de momenten in de tekst waarop de vreemde cultuur of het buitenland aan de orde worden gesteld. Om dit te verduidelijken kan het begrip "verwijzing" of *Referenz* worden gebruikt, een bekende term uit het cultuurtransferjargon¹⁶. De verwijzing naar een ander cultuurgebied of een ander land omvat zowel de expliciete als de impliciete transfer en veronderstelt in alle gevallen ook een implicatie van het

¹⁴ Middell (Matthias), art. cit. 2000a, p. 25.

¹⁵ Zie Middell (Matthias) "1789 - 1830 - 1848. (...)"

¹⁶ Essop (Michael) & Werner (Michael), art. cit. 1985 (...)

13 Van een verwijzing - bijvoorbeeld naar België binnen de Nederlandse receptieconjunctuur - is sprake in drie gevallen. In de eerste plaats doet de *Referenz* zich voor wanneer Belgisch cultuurgoed in Nederlandse tijdschriften gereciperd wordt. Dit is een vorm van expliciete cultuurtransfer, die bijvoorbeeld gestalte krijgt in de bespreking van een boek of film. De tweede vorm van verwijzing vindt plaats wanneer er, bijvoorbeeld in een reisreportage, over België geschreven wordt en er bepaalde beelden van België worden gebruikt - vaak met als doel een standpunt over het eigen land te communiceren. Middell legt in zijn studie over de *Leipziger Zeitungen* de nadruk op deze beeldvorming. Dit is een vorm van impliciete overdracht. In de praktijk is het lang niet altijd even gemakkelijk om letterlijke verwijzingen naar het vreemde cultuurgebied of land op te sporen in een tijdschriftartikel. In veel recensies wordt bijvoorbeeld wel weergegeven waar een roman over gaat of een oordeel gegeven over de stijl, maar ontbreekt de filosofische reflectie over de inhoud. Wie kijkt naar de cultuurtransfer moet dus vooral alert zijn op ethische en analytische uitspraken, feitelijke opmerkingen zijn beduidend minder interessant. Dit kan alleen door een intensieve tekstanalyse en maakt het tijdschriftenonderzoek tijdrovend.

14 De derde vorm van verwijzing is gemakkelijker te identificeren. Deze vorm van *Referenz* doet zich voor in grensoverschrijdende discussies en is daarmee een voorbeeld van een *histoire croisée*. Transnationale debatten vinden niet alleen plaats in internationale tijdschriften, zoals bijvoorbeeld Europese avant-garde bladen, ook tijdschriften met een nationale redactie kunnen door bijdragen te plaatsen van cultuurbemiddelaars of buitenlandse correspondenten, artikelen over te nemen uit buitenlandse kranten of door opiniestukken te plaatsen van een buitenlandse auteur, participeren in een Europees debat. Vooral deze laatste gedaante van de verwijzing, kan interessante perspectieven opleveren voor het onderzoek naar de inhoud van de culturele overdracht in tijdschriften.

15 Hoewel - zoals in dit artikel is geprobeerd duidelijk te maken - de cultuurtransfer beschouwd moet worden als een invalshoek en niet als theorie of vast omschreven methode, betekent dit niet dat het concept onbruikbaar is voor het tijdschriftenonderzoek. De cultuurtransfer kan een nuttige benaderingswijze zijn zowel voor onderzoek naar het overdrachtsproces en het periodiek als instituut, als voor een studie van de inhoud en de acculturatie van de transfer in tijdschriften. Op deze manier kan het concept bijvoorbeeld dienst doen als handreiking om debatten uit de vaderlandse kaders te halen en in een grotere, Europese context te plaatsen. Hiermee wordt recht gedaan aan de bijzondere plaats die tijdschriften innemen binnen de nationale en internationale culturele infrastructuur.

☰ Bibliographie

Burg, van der (Martijn), *Nederland onder Franse invloed. Cultuurtransfer en staatsvorming in de napoleontische tijd (1799-1813)*, Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2007.

Dmitrieva (Katia) & Espagne (Michel), *IV. Transfert culturels triangulaires: France-Allemagne-Russie*, Paris, Maison des Sciences de l'Homme, 1996.

Dyserinck (Hugo), "Von ethnopsychologie zu Ethno-imagologie. Über Entwicklung und mögliche Endbestimmung eines Schwerpunkts des ehemaligen Aachener Komparatistikprogramms", *Neohelicon*, vol. 29, nr. 1, 2002, pp. 67-70.

Espagne (Michel), *Les Transferts culturels franco-allemand*, Paris, Presses Universitaires de France, 1999.

Espagne (Michel) & Werner (Michael), "Deutsch-französischer Kulturtransfer im 18. und 19. Jahrhundert. Zu einem neuen interdisziplinären Forschungsprogramm des C.N.R.S.", *Francia: Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, vol. 13, nr. 1, 1985, pp. 502-510.

Espagne (Michel) & Werner (Michael), "La construction d'une référence culturelle Allemande en France genèse et histoire (1750-1914)", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, vol. 42, nr. 4, 1987, pp. 969-992.

Espagne (Michel) & Werner (Michael), "Deutsch-französischer Kulturtransfer als Forschungsgegenstand. Eine Problemskizze", in *Transferts. Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand (XVIIIe et XIXe siècle)*, onder redactie van *Idem*, Paris, Éditions Recherches sur les Civilisations, 1988, pp. 11-34.

Fuchs (Thomas) & Trakulhun (Sven), "Kulturtransfer in der Frühen Neuzeit. Europa und die Welt", in *Das eine Europa und die Vielfalt der Kulturen. Kulturtransfer in Europa 1500-1850*, onder redactie van Thomas Fuchs & Sven Trahulkun, Berlin, Berliner Wissenschafts-Verlag, 2003, pp. 7-24.

Kloek (J.J.) & Mijnhardt (W.W), "De productie, distributie en consumptie van cultuur", in *De productie, distributie en consumptie van cultuur*, onder redactie van *Idem*, Amsterdam, Rodopi, "Balans en perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis", 1991, pp. 5-11.

Middell (Matthias), "Kulturtransfer und Historische Komparatistik – Thesen zu ihrem Verhältnis", *Comparativ. Leipziger Beiträge zur Universalgeschichte und vergleichenden Gesellschaftsforschung*, vol. 10, nr. 1, 2000a, pp. 7-41.

Middell (Matthias), "European history and cultural transfer", *Diogenes: an international review of philosophy and humanistic studies*, vol. 48, nr. 189, 2000b, pp. 23-30.

Middell (Matthias), "1789 - 1830 - 1848. Französische Revolutionen in Leipziger Zeitungen", in *Von der Elbe bis an der Seine. Kulturtransfer zwischen Sachsen und Frankreich im 18. und 19. Jahrhundert*, onder redactie van Michel Espagne & Matthias Middell, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 1999, pp. 137-157.

Paulmann (Johannes), "Internationaler Vergleich und interkultureller Transfer. Zwei Forschungsansätze zur europäischen Geschichte des 18. bis 20. Jahrhunderts", *Historische Zeitschrift*, nr. 267, 1998, pp. 649-685.

Schmale (Wolfgang), *Historische Komparatistik und Kulturtransfer. Europageschichtliche Perspektiven für die Landesgeschichte*, Bochum, Winkler, "Herausforderungen. Historisch-politische Analysen", 1998.

Werner (Michael) & Zimmermann (Bénédicte), "Vergleich, Transfer, Verflechtung. Der Ansatz der histoire croisée und die Herausforderung des Transnationalen", *Geschichte und Gesellschaft*, vol. 28, nr. 4, 2002, pp. 607-636.

Werner (Michael) & Zimmermann (Bénédicte), "Penser l'histoire croisée. Entre empirie et réflexivité", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, vol. 58, nr. 1, 2003, pp. 7-36.

Werner (Michael) & Zimmermann (Bénédicte), "Beyond comparison: histoire croisée and the challenge of reflexivity", *History and theory*, vol. 45, nr. 1, 2006, pp. 36-38 en 46-47.

Notes

- 1 Kloek (J.J.) & Mijnhardt (W.W.), "De productie, distributie en consumptie van cultuur", in *De productie, distributie en consumptie van cultuur*, onder redactie van *Idem*, Amsterdam, Rodopi, 1991, "Balans en perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis", p. 9.
- 2 Zie Espagne (Michel) & Werner (Michael), "Deutsch-französischer Kulturtransfer im 18. und 19. Jahrhundert. Zu einem neuen interdisziplinären Forschungsprogramm des C.N.R.S.", *Francia: Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, vol. 13, nr. 1, 1985, pp. 502-510 en *Idem*, "La construction d'une référence culturelle Allemande en France genèse et histoire (1750-1914)", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, vol. 42, nr. 4, 1987, pp. 969-992.
- 3 Zie Van der Burg (Martijn), *Nederland onder Franse invloed. Cultuurtransfer en staatsvorming in de napoleontische tijd, 1799-1813*, Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2007, pp. 8-11 en Espagne (Michel), *Les Transferts culturels franco-allemand*, Paris, Presses Universitaires de France, 1999, pp. 35-49.
- 4 Espagne (Michel) & Werner (Michael), "Deutsch-französischer Kulturtransfer als Forschungsgegenstand. Eine Problemskizze", in *Transferts. Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand (xviiie et xixe siècle)*, onder redactie van *Idem*, Paris, Éditions Recherches sur les Civilisations 1988, pp. 21-26 en *Idem*, *art. cit.*, 1985, pp. 504-505.
- 5 Zie Middell (Matthias), "Kulturtransfer und Historische Komparatistik - Thesen zu ihrem Verhältnis", *Comparativ. Leipziger Beiträge zur Universalgeschichte und vergleichenden Gesellschaftsforschung*, vol. 10, nr. 1, 2000a, p. 20 en pp. 25-26, Schmale (Wolfgang), *Historische Komparatistik und Kulturtransfer. Europageschichtliche Perspektiven für die Landesgeschichte*, Bochum, Winkler, 1998, "Herausforderungen. Historisch-politische Analysen", pp. 102-103 en Paulmann (Johannes), "Internationaler Vergleich und interkultureller Transfer. Zwei Forschungsansätze zur europäischen Geschichte des 18. bis 20. Jahrhunderts", *Historische Zeitschrift*, nr. 267, 1998, p. 675.
- 6 Zie Dyserinck (Hugo), "Von ethnopsychologie zu Ethno-imagologie. Über Entwicklung und mögliche Endbestimmung eines Schwerpunkts des ehemaligen Aachener Komparatistikprogramms", *Neohelicon* vol. 29, nr. 1, 2002, pp. 67-70.
- 7 Zie Fuchs (Thomas) & Trakulhun (Sven), "Kulturtransfer in der Frühen Neuzeit. Europa und die Welt", in *Das eine Europa und die Vielfalt der Kulturen. Kulturtransfer in Europa 1500-1850*, onder redactie van *Idem*, Berlin, Berliner Wissenschafts-Verlag, 2003, p. 12.
- 8 Zie Espagne (Michel) & Werner (Michael), *art. cit.*, 1988, p. 22.
- 9 Zie Middell (Matthias), "European history and cultural transfer", *Diogenes: an international review of philosophy and humanistic studies*, vol. 48, nr. 189, 2000b, pp. 26-27.
- 10 Zie Middell (Matthias), *art. cit.*, 2000a, p. 20.
- 11 Een uitzondering is: Dmitrieva (Katia) & Espagne (Michel), *iv. Transferts culturels triangulaires: France-Allemagne-Russie*, Paris, Maison des Sciences de l'Homme, 1996.
- 12 Werner (Michael) & Zimmermann (Bénédicte), "Vergleich, Transfer, Verflechtung. Der Ansatz der histoire croisée und die

Herausforderung des Transnationalen", *Geschichte und Gesellschaft*, vol. 28, nr. 4, 2002, pp. 607-636 en *Idem*, "Penser l'histoire croisée. Entre empirie et réflexivité", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, vol. 58, nr. 1, 2003, pp. 7-36.

13 Zie *Idem*, "Beyond comparison: histoire croisée and the challenge of reflexivity", *History and theory*, vol. 45, nr. 1, 2006, pp. 36-38 en pp. 46-47.

14 Middell (Matthias), *art. cit.* 2000a, p. 25.

15 Zie Middell (Matthias), "1789 - 1830 - 1848. Französische Revolutionen in Leipziger Zeitungen", in *Von der Elbe bis an der Seine. Kulturtransfer zwischen Sachsen und Frankreich im 18. und 19. Jahrhundert*, onder redactie van Michel Espagne & Matthias Middell, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 1999, pp. 137-157.

16 Espagne (Michel) & Werner (Michael), *art. cit.*, 1985, p. 505, Schmale (Wolfgang), *Historische Komparatistik und Kulturtransfer. Europageschichtlicher Perspektiven für die Landesgeschichte*, Bochum, Winkler, 1998, "Herausforderungen. Historisch-politische Analysen", p. 106.

☰ ☰ ☰ Pour citer cet article

Référence électronique

Marjet Brolsma, « Cultuurtransfer en het tijdschriftenonderzoek », *CONTEXTES*, numéro 4, L'étude des revues littéraires en Belgique/De studie van literaire tijdschriften in België (oct. 2008), [En ligne], mis en ligne le 28 octobre 2008. URL : <http://contextes.revues.org/document3823.html>. Consulté le 08 avril 2009.

☰ ☰ ☰ Auteur

Marjet Brolsma

Universiteit van Amsterdam

ISSN électronique : 1783-094X

Plan du site - Politique éditoriale - Contact - Crédits

Nous adhérons à Revues.org - Édité avec Lodel - Flux de syndication